

M's thought I no. 8

DESORIËNTATIE IN DE KUNST

Door Monique Tolk

De maatschappelijke betrokkenheid van kunstenaars: het komt nogal eens ter sprake in de media. Ik vraag mij al langere tijd af in hoeverre kunst een rol zou moeten spelen in het maatschappelijk debat. Het knaagt aan mijn romantisch ideaal van onbevangenheid en de innerlijke overtuiging dat een kunstenaar vanuit zijn hart werkt. Voor het maken van geëngageerde kunst wordt immers vooral het verstand aangesproken.

Alfred Birney wint de Libris Literatuur Prijs 2017 met zijn boek over een zoon die zijn ouders bevraagt over de oorlog in Nederlands-Indië

De vrije schoonheid van Kant

En dan kom ik opnieuw uit bij Kant (Immanuel Kant, 1724-1804), die het heeft over de “vrije schoonheid”, een die uit onszelf moet voortkomen, gericht op het subject in plaats van het object. Ons verstand blijft erbuiten, dat blijft behouden aan de “afhankelijke schoonheid” met een doel. En wat dat doel dan zou moeten zijn: de mensen waarschuwen voor smeltende ijskappen? Ik stel mij zo voor wat er gebeurt in een atelier als je daaraan denkt. Gaat dan het idee aan de vorm vooraf? Hoeveel vrijheid in het proces blijft er nog over? Laat staan wat het doet met je verbeeldingskracht.

Vincent van Gogh als toonbeeld van een kunstenaar die werkt vanuit eigen noodzaak

Rutger Pontzen over de Documenta

Wat nu als een kunstenaar de druk voelt om maatschappelijke thema's aan te snijden. Of als curatoren deze aangrijpen om de nodige subsidies binnen te halen. De kunstenaar die vervolgens grif aan de slag gaat om een werk te maken omtrent het actuele klimaatprobleem of de vluchtelingenstroom.

Rutger Pontzen kraakte onlangs een kritische noot in de Volkskrant - 16 juni 2017 - na zijn bezoek aan de Documenta in Kassel. Hij betoogt dat engagement de overhand lijkt te krijgen en kunst inmiddels als een vorm van emancipatie en rechtvaardiging dient. Pontzen stelt zich de vraag wat voor zintuiglijke kunstwerken dat oplevert en durft zelfs te concluderen dat het erop lijkt dat kunstenaars en curatoren zich nog nauwelijks bezighouden met kwaliteit en artistieke ontwikkeling.

Nederlandse musea zetten zich schrap

Tien jaar geleden ontstond hierover reeds een felle discussie tussen de Nederlandse musea en de Mondriaan Stichting. De laatste vond dat de musea maatschappelijke vraagstukken zouden moeten aanmoedigen.

'De maatschappij beïnvloedt kunst, maar geëngageerde kunst beïnvloedt niet de maatschappij,' was de reactie van Wim van Krimpen, toenmalig directeur van het Haags Gemeentemuseum.

Sjarel Ex, directeur van Museum Boymans van Beuningen voegde daaraan toe: 'De overheid moet de beleefdheid hebben de kunstenaar met rust te laten. Onder dwang komt niets goeds tot stand.'

Maar laat ik voor de verandering eens de schrijvende kunsten belichten. Veel boeken bereiken de bestsellerlijsten als ze spraakmakende onderwerpen aan de orde stellen. Misbruik in de katholieke kerk, misstanden in Nederlands-Indië, de vluchtelingenproblematiek, gender-issues: uitgevers zien het graag langskomen, omdat ze weten dat het verkoopt.

Voor mij zou het als schrijver verlamvend werken rekening te moeten houden met enige maatschappelijke relevantie. Het zou mooi zijn als er een synthese ontstaat tussen een opborrelend onderwerp en maatschappelijke relevantie. Als dat toevallig samenkomt, dan hoeft het boek niet aan verbeeldingskracht in te boeten.

Kants esthetica - de leer van de waarneming - zegt dat schoonheid niets te maken heeft met inhoud, maar met vorm. Hij heeft het over “doelmatigheid zonder doel”. En in feite gaat het hem om de esthetische schoonheid, waaraan een smaakoordeel is gekoppeld, gebaseerd op onze verbeelding en het gevoel. Anders dan het verstandsoordeel, waarbij men zich laat leiden door wat men in gedachten heeft.

Geëngangeerde kunst op de Documenta te Kassel door Israel Galván, Niño de Elche en Pedro G. Romero (©Fred Dott)

En dan gaat hij nog verder door “het sublieme” te benoemen, waarbij de vorm ons voorstellingsvermogen te boven gaat en ons gemoed wordt aangesproken. Daarbij komt soms ook symboliek kijken, waarin de zin van het leven bijvoorbeeld verscholen ligt.

Immanuel Kant, 1724-1804

Inspiratie en machteloosheid

Ik denk dat inspiratie nog steeds de toekomst heeft, dat we kunnen stoelen op het innerlijke gevoel en dat het verstand geen goed kompas is om ons op weg te helpen door het landschap van op elkaar lijkende kunstwerken. Dat veel bij elkaar wordt gejat en de grens van tolerantie steeds verder lijkt te worden opgeschroefd, neemt niet weg dat er nog altijd groten der aarde zullen opstaan die ons verbazen met nieuw werk. Geïnspireerd door hun voorgangers zonder ze te kopiëren. Want er bestaat nog steeds een groot verschil tussen inspiratie en imitatie.

Kunstenaars die niet uit zijn op een uitgewerkt concept of op volmaakte schoonheid. Zij doen slechts pogingen om dit ideaal van schoonheid te realiseren, maar zijn zich bewust van de relativiteit hiervan. Dat maakt hen machteloos en houdt hen subjectief. En dat leidt dan niet tot een Documenta-collectie zoals Rutger Pontzen die beschrijft, bestaande “vooral uit schilderijen en beelden die lijken op het werk van bekende namen, maar dan van lager allooï, meestal een paar decennia te laat gemaakt en een lokale variant op wat we al kennen.”

Esthetisch genot

Na eindeloos schaven en herscheppen - of in het geval van een schrijver na eindeloos schrappen en herschrijven - komt de kunstenaar aan bij het moment dat het werk af is. Zonder te weten waarom, zonder het verstandelijk te kunnen uitleggen.

Esthetisch genot, ik geloof er nog steeds in.